

Tuula Hockman

Tott-suku ja sen mahdin taustat

Tanskalaisen Tott-suvun Axelinpojat laajensivat 1400-luvun puolivälissä toimintansa koko Itämeren alueelle, erityisesti Ruotsiin. Veljessarja oli voimatekijä Tanskan ja Ruotsin politiikassa 1480-luvulle saakka, samoin seuraava sukupolvi heidän jälkeensä. Axelinpoikien toiminta ulottui myös Ruotsin Itämaahan, Suomeen. Erik Axelinpoika hallitsi Viipurin linnaa, rakennutti Olavinlinnan ja kuollessaan vuonna 1481 jätti Suomen linnat veljilleen Laurens ja Ivar Axelinpojille. Tuula Hockman hakee artikkelissaan selitystä suvun menestykselle. Aihetta kuvataan erityisesti Suomessa toimineiden Axelinpoikien kautta selvittämällä näiden avioliittostrategioita, maaomaisuutta ja läänityksiä.

”Aff thz ypasta slecthe war han/som j danmarch wara kan”, kuvaa Kaarlenkronikka¹ Erik Axelinpoikaa (Tott) kertoessaan hänen nimityksestään

Turun linnan päälliköksi, *hövitsman*, vuonna 1450.² Erik Axelinpojan myötä ensimmäinen Tott-suvun jäsen sai haltuunsa valtakunnan linnan ja läänityksen Suomen kamaralla, Ruotsin Itämaassa. Tämä oli alkua Tott-suvun voittokululle suomalaisten linnaläänien haltijana: vuonna 1457 Erik Axelinpoika sai läänityksekseen Viipurin ja vuonna 1460 Hämeen linnan. Vuonna 1475 hän aloitti Olavinlinnan rakennuttamisen, ja kuolinvuotenaan 1481 hän siirsi läänityksensä veljilleen Ivarille ja Laurensille. Laurensilla oli ennestään vuodesta 1468 Raaseporin linna. Axelinpoikien kausi Suomen linnoissa päättyi vuonna 1483³, mutta Tott-suvun seuraavan ja sitä seuraavan sukupolven jäsenillä oli läänityksiä 1490-luvulta aina Kristian II:n ajan alkuun, vuoteen 1520⁴.

Sekä Erik Axelinpojalla että hänen suvullaan on poikkeuksellinen asema Suomen, Ruotsin ja koko Pohjoismaiden keskiajan historiassa.⁵ 1300-luvulta saakka tunnettujen ruotsalaisten Vaasa- ja Oxenstierna-sukujen rinnalle Ruotsin politiikkaan nousivat ruotsalainen Trolle-suku ja tanskalainen Tott-suku.⁶ Alexandra Skoglund on

tytär (Tott) ja hänen sukunsa (n. 1460–1507). *Bibliotheca Historica* 104. SKS: Helsinki 2006, 64–65.

4. Åke Axelinpojan tytär Ingeborg Åkentytär (Tott) sai vuonna 1497 läänityksekseen Hämeen linnan ja läänin. Läänitys uusittiin 1504 hänen puolisonsa, valtionhoitaja Sten Sture vanhemman vuonna 1503 tapahtuneen kuoleman jälkeen ja läänitykseen lisättiin Kokemäenkartanon lääni. Läänitys oli voimassa Ingeborgin kuolemaan saakka vuoden 1507 lopulle. FMU 4768 (1497), FMU 5077 (1504), FMU 5297 (1507); Hockman 2006, 13, 77, 113–114, 133; Tönne Erikinpojan (Tott) läänityksenä oli Raaseporin linna ainakin vuodesta 1490 vuoteen 1513, jolloin hänestä tuli Viipurin ja Olavinlinnan linnanhaltija. Viipurissa hän oli vuoteen 1520. ÄSF 3:1, 280; Åke Jörgeninpoika (Tott) sai haltuunsa Hämeen linnan läänin vuonna 1508 tätinsä Ingeborg Åkentyttären jälkeen. Åke Jörgeninpoika oli Hämeen linnassa vuoteen 1520. RA. Sturearkivet 67. Ppr (Tammikuun loppu 1508, Ettak?); FMU 5311, jossa edellä mainitun kirjeen ajoitukseksi oletettu helmikuu 1508; RA Sturearkivet 110. Ppr (Helmikuu? 1508 Tukholma). FMU 5312; ÄSF 3:1, 284; Hockman 2006, 133–134.

5. Thomas Lindkvist & Kurt Ågren, *Sveriges medeltid*. Es-selte Studium 1985, 118–120.

6. Lindkvist & Ågren 1985, 118, 120.

1. Karlskrönikan v 8321–8322. *Svenska Fornskrift-sällskapets Samlingar* 17:2, 285.

2. Erik Axelinpoika sai Turun linnan läänitykseksi Arbogan kokouksessa 1450. Läänitys jäi lyhyeksi, sillä se ei ollut hänellä enää 17.3.1452. *Äldre svenska fräresläkter*. Ättartavlor utgivna av Riddarhusdirektionen genom Folke Wernstedt, Hans Gillingstam och Pontus Möller. Riddarhusdirektionen: Stockholm 1989. (ÄSF) I:3, 290; Dag Retsö, *Länsförvaltningen i Sverige 1434–1520*. Stockholm Studies in Economic History Nr 56. Acta Universitatis Stockholmiensis: Stockholm 2009, 305.

3. Laurens Axelinpoika oli kuollut 1483 ja valtionhoitaja Sten Sture vanhempi syrjäytti Ivar Axelinpojan. ÄSF I:3, 294; Carl Gustaf Styffe, *Bidrag till Skandinaviens historia ut utländska arkivet. Samlade och utgivna av Carl Gustaf Styffe* 4. *Sverige i Sten Sture den äldres tid, 1470–1503*. Stockholm 1875, LXVIII–IX; Poul Enemark, *Kalmarin unionista Tukholman verilöylyyn: pohjoismainen unioniaika 1397–1521*. Suomen Historiallinen Seura, SKS: Helsinki 1986, 136–137; Alexandra Skoglund, *De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441–1487*. Uppsala 1903, 237; Tuula Hockman, *Kolmen polven perilliset. Ingeborg Aaken-*

vuonna 1907 ilmestyneessä väitöskirjassaan *De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441–1487* selvittänyt Axelinpoikien yhteyksiä ja toimintaa erityisesti Ruotsin emämaassa.⁷ Tässä artikkelissa käsitellään erityisesti Suomessa toimineita Axelinpoikia.

Kalmarin unionin pyörteissä

Vuonna 1397 Pohjoismaat olivat Tanskan johdolla muodostaneet Kalmarin unionin eli Pohjoismaisen unionin. Unionikuninkaaksi kruunattiin Erik Pommerilainen, mutta unionin voimahahmo oli ”Pohjolan rouva ja valtiatar” Margareta.⁸ Margaretan kuoltua vuonna 1412 tyytymättömyys Erik Pommerilaista ja tanskalaista hallintoa kohtaan voimistui vuosi vuodelta ja huipentui Engelbrekt Engelbrektinpojan vuonna 1434 alkaneeseen kapinaan.

Erik Axelinpojan astuessa Turun linnan päällikön tehtävään elettiin Engelbrekt Engelbrektinpojan kapinan jälkeistä aikaa. Kapinan aikaan ja sitä lähinnä seuraavina vuosina (1434–1440) valtakunta oli käytännössä ilman kuningasta. Her-

man Schückin sanoin siitä oli tullut ”aristokraattinen tasavalta”, jota kuninkaan poissa ollessa johti valtaneuvosto. Kuninkaan tilalle valtakuntaa johtamaan valittiin valtionhoitaja, Kaarle Knuutinpoika (Bonde), joka hoiti tointa 1438–1440, eli kunnes unioni jälleen yhdistyi Kristoffer Bajerialaisen kuninkuuden alkaessa. Hänen kuoltuaan Ruotsin valtionhoitajina olivat vuonna 1448 Bengt Jönsinpoika ja Nils Jönsinpoika (Oxenstierna). Kaarle Knuutinpojan (Bonde) johdolla Ruotsi irtautui unionista (1448–1457 ja uudelleen 1464–1465 ja 1467–1470). Engelbrektin kapinaa seuranneina 65 vuonna – ennen Vaasa-kautta – Ruotsin valtakunnan hallitsija vaihtui kolmetoista kertaa.⁹

Ainakin tärkeimpien rälssimiesten osalta on selvittävissä, kuka yksittäisessä hallitsijan vaihdoksessa on tukenut ketäkin hallitsijaa tai hallitsijaehdokasta. Suomalaisessa historiankirjoituksessa Helge Pohjolan-Pirhonen¹⁰ ja Seppo Suvanto¹¹ ovat 1950-luvun väitöskirjoissaan hahmottaneet niin kutsutun Sture-kauden¹² hallitsi-

riallisia Tutkimuksia 40. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki 1953.

11. Seppo Suvanto, *Suomen poliittinen asema Sten Sture vanhemman valtakautena vuosina 1483–1497*. Historiallisia tutkimuksia 138. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki 1952.

12. Sture-kaudeksi kutsutaan kolmen Sture-nimeä kantavan Ruotsin valtionhoitajan kautta. Näinä aikoina Ruotsi oli irtautuneena Pohjoismaisesta unionista. Sten Sture vanhempi oli valtionhoitajana 1470–1497 ja 1501–1503. Häntä seurasivat Svante Nilsinpoika (valtionhoitajana 1508–1512) ja Sten Sture nuorempi (valtionhoitajana 1512–1520). Sten Sture vanhempi kuului ns. vanhempaan Sture-sukuun (Sjöblad-ätten). Svante Nilsinpoika ja Sten Sture nuorempi taas kuuluivat ns. nuorempaan Sture-sukuun, joka oli Natt och Dag -suvun haara. Ruotsissa valmistui 1950-luvulla kaksi valtionhoitaja Sten Sture vanhemman henkilöhistoriaa, joissa Tott-suvulla on tärkeä osa, erityisesti Sten Sture vanhemman puolison, Ingeborg Äkentyttären (Tott) kautta. Kummassakin työssä on lähinnä kyse Sten Sture vanhemman suhteista valtaneuvostoon ja Tanskan hallitsijaan. Myös Sten Sture vanhemman ja hänen puolisonsa maaomaisuutta käsitellään laajasti. Sven Ulric Palme, *Sten Sture den äldre*. Wahlström & Wikstrand: Stockholm 1950; Kjell-Gunnar Lundholm, *Sten Sture den äldre och stormännen*. Bibliotheca Historica Lundensis 3: Lund 1956.

7. Skoglund 1903.

8. Nainen saattoi hallita valtakuntaa ainoastaan alaikäisen poikansa nimissä, ei itsenäisenä hallitsijana. Tämän vuoksi Margaretasta käytettiin Tanskassa nimitystä ”täysivaltainen rouva ja isäntä ja koko Tanskan valtakunnan holhooja” ja Ruotsissa ”Ruotsin täysivaltainen rouva ja oikea isäntä”. Vivian Etting, Margareeta – Pohjolan rouva ja isäntä. Teoksessa *Margareeta. Pohjolan Rouva ja Valtias. Kalmarin unioni 600 vuotta. Esseitä ja näyttelyluettelo*. Tanskan Kansallismuseo: Kööpenhamina 1997, 21–23.

9. Lindkvist & Ågren 1985, 119, 122–123; Olle Ferm, Bengt Jönsson (Oxenstierna). Riddare, lagman, riksföreståndare och boksamlare. Teoksessa Olle Ferm & Staffan Nyström (toim.) *Bengt Jönsson (Oxenstierna) och hans värld. En samling studier av Olle Ferm, Janken Myrdal, Åke Nisbeth, Per-Axel Wiktorsson och Lars Wollin*. Sällskapet Runica et Mediævalia och Kungliga biblioteket: Stockholm 2004, 26. Hyvän kuvan unionikauden politiikasta saa tutustumalla Carl Gustaf Styffen kirjoittamaan aikakauden historian perusteokseen. Axelinpoikien aikaa hän kuvaa teossarjansa kolmessa viimeisessä osassa: *Bidrag till Skandinavien historia ur utländska arkiver* 3–5. Samlade och utgifna af Carl Gustaf Styffe. Stockholm 1870, 1875, 1884.

10. Helge Pohjolan-Pirhonen, *Suomen poliittinen asema pohjoismaisen unionin loppuvaiheissa 1512–1523*. Histo-

janvaihdoksia ja niiden toimijoita. Seppo Suvannon väitöskirja käsittelee valtionhoitaja Sten Sture vanhemman kautta, Helge Pohjolan-Pirhosen tutkimus puolestaan vuosien 1512–1523 tapahtumia, siis valtionhoitaja Sten Sture nuoremman valtionhoitajakautta. Pohjolan-Pirhonen ja Suvanto ovat osoittaneet, että vastavalittu valtionhoitaja tai unionikuningas sai valtansa vaikiinutettua vasta, kun oli saanut haltuunsa kaikki valtakuntansa alueella olleet linnat eli saanut niiden johtoon itselleen uskolliset miehet.

Ruotsissa kuten muissakin Pohjoismaissa linnat kuuluivat kruunulle¹³ ja olivat keskuksina kruunun hallintoverkossa. Valtakunta oli jaettu lääneihin eli voutikuntiin, joiden keskuksina olivat linnat tai kartanot.¹⁴ Kalmarin unionin aikana päätöksen linnan läänittämisestä jollekin ylimmän rälssin jäsenelle teki hallitsija ja vähintään neljä valtaneuvosta. Toisinaan päätökseen osallistui koko valtaneuvosto. Uuden, jonkin tietyn rälssimiesryhmän valitseman hallitsijan oli saatava puolelleen muutkin rälssimiehet.

Valtakunnan johdon vaihtuessa olivat esimerkiksi Suomen alueen linnat usein vielä edellisen hallitsijan aikana nimettyjen linnanherrojen käsissä, ja he olivat luvanneet uskollisuutensa tälle aikaisemmalle hallitsijalle.¹⁵ Toisinaan jouduttiin täysimittaiseen sotaan, kuten oli tapahtunut unionia luotaessa, toisinaan selviydettiin neuvotteluja käyden.¹⁶ Tutkija voi koota tietoja ylimysten suhtautumisesta vallanvaihdoksiin linna linnalta, rälssimies rälssimieheltä, kuten Suvanto ja Pohjolan-Pirhonen ovat tehneet.

Carl Gustaf Styffen, Helge Pohjolan-Pirhosen ja Seppo Suvannon tutkimukset antavat runsaasti tietoa myös Tott-suvun toiminnasta ajan politiikassa ja taustoittavat Ruotsin valtakunnan politiikkaa seuraamalla poliittista kehitystä naapurivaltioissa. Yksittäisten rälssimiesten tai heidän sukujensa menestymisen edellytykset jäävät kuitenkin suurimmaksi osaksi huomiotta näissä tutkimuksissa. Voi myös seurata yhtä henkilöä ja hänen toimintaansa ja vaiheitaan, kuten Olle

Ferm on tehnyt tutkiessaan Bengt Jönsinpoikaa (Oxenstierna), yhtä valtakunnan johtavista poliitikoista 1430- ja 1440-luvulla. Tämä oli muun muassa valtionhoitajana vuonna 1448. Ferm määrittelee työnsä biografiaksi, tarkemmin sanottuna elämäntyöbiografiaksi, sillä pääosin lähteaineiston takia huomio kohdistuu siinä Bengt Jönsinpojan viralliseen uraan ja aikaansaannoksiin.¹⁷

Fermin johtoajatuksena on selvittää, minkä vuoksi tietyt ihmiset ja ihmisryhmät menestyvät sosiaalisesti hyvin ja toiset taas huonommin.¹⁸ Teos tarjoaa hyvän esimerkin unioniajan tutkimuksesta. Biografiassa hahmottuu henkilön itsensä lisäksi myös tämän suku ja sen merkitys unioniajan Ruotsissa. Ferm on selvittänyt Bengt

13. Kruunulle kuuluneiden linnojen lisäksi Pohjoismaissa oli arkkipiispojen ja piispojen linnat. Turun piispan linna oli Kuusisto Turun lähellä.

14. Birgitta Fritz on osoittanut linnojen merkityksen Ruotsin valtakunnan voutikunta- tai läänihallinnon muodostamisessa varhaisella keskiajalla. Fritzin tutkimus päättyi Engelbrekt Engelbrektinpojan kapinaan eli vuoteen 1434. Birgitta Fritz, *Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250–1434*, 1–2. Stockholm Studies in history 16, 18. Stockholm 1972–1973.

Birgitta Fritzin teos sai 2009 jatkokseen Dag Retsön väitöskirjan *Länsförvaltningen i Sverige 1434–1520*. Retsö esittelee eri läänien (voutikuntien) haltijat kronologisessa järjestyksessä tavoitteena ilmeisesti kartoittaa kaikki kussakin linnassa tai läänissä toimineet henkilöt. Retsö ei läänejä käsitellessään ole pysähtynyt miettimään ja esittelemään henkilöiden hierarkiaa, joka keskiaikaisessa linnojen ja läänien hallinnassa oli tärkeää, vaikka kirjoittaakin aiheesta kirjansa esipuheessa. Dag Retsö, *Länsförvaltningen i Sverige 1434–1520*. Stockholm Studies in Economic History 56. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Universitet: Stockholm 2009.

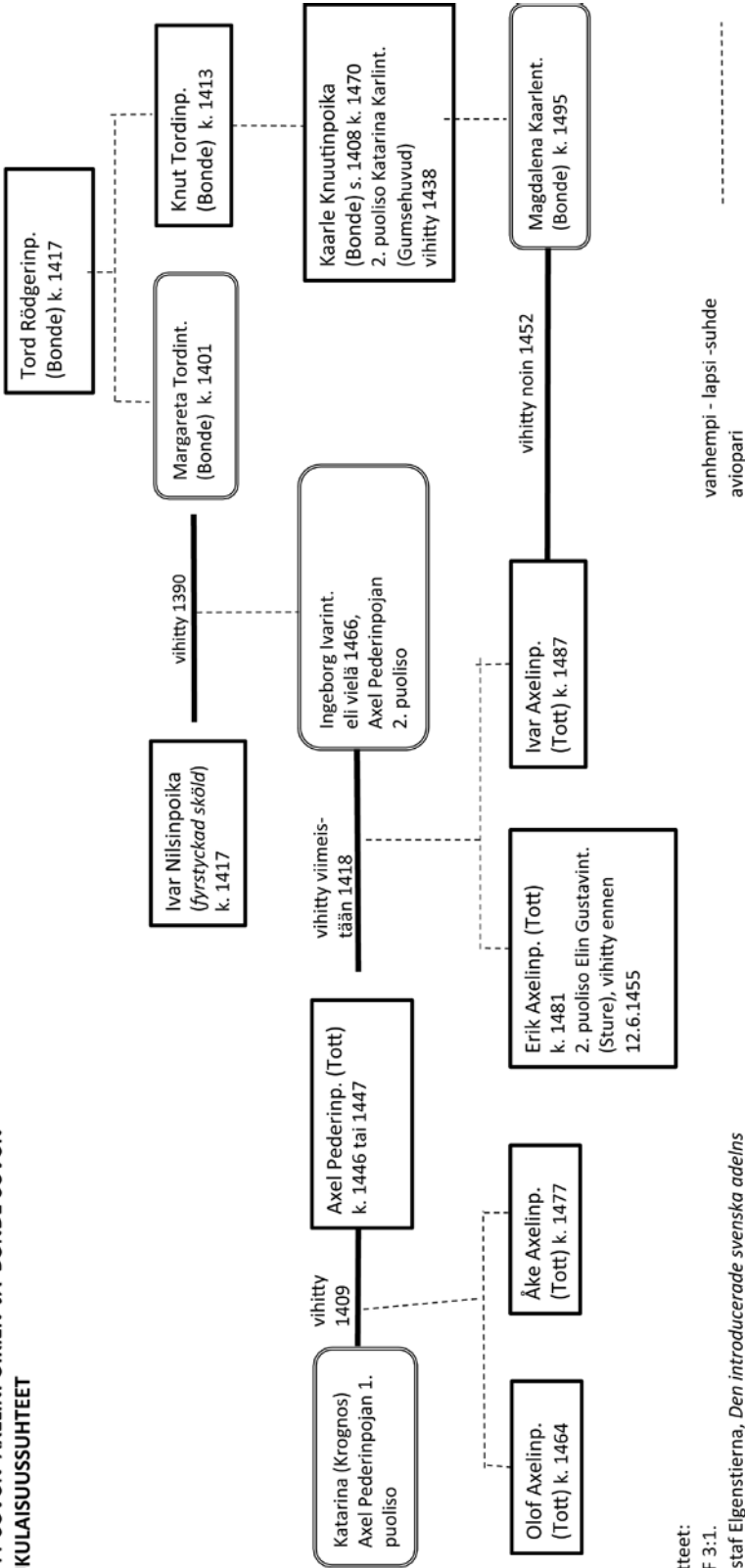
15. Jos linna ei ollut läänitetty, sitä johti vouti. Hänkin oli vannonut uskollisuutta sille, jolta oli linnan saanut hoitoonsa.

16. Esim. Hildebrand tarjoaa esimerkkinä neuvotteluista tapahtumat Kastelholman linnan luona 1508, Sten Sturen kuoltua. Linnan miehistö neuvotteli valtionhoitaja Svante Niilonpojan kanssa Sten Sturen lesken Ingeborg Åkentytären puolesta. Hans Hildebrand, *Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring* II. Stockholm, 1884–1898, 952.

17. Ferm 2004, 13, 15.

18. Ferm 2004, 20.

**TOTT-SUVUN AXELINPOIKIEN JA BONDE-SUVUN
SUKULAISUUSSUHTEET**

vanhempi - lapsi -suhde
aviopari

Viitteet:
ÅSF 3:1.
Gustaf Eigenstierna, *Den introducerade svenska adelns
ättartavlor* 4. Stockholm 1928.

Jönsinpojan maaomaisuutta ja sen kasvattamista, tilanhoitoa ja -hallintoa, kaupankäyntiä ja toimintaa kirkon piirissä.

Maan omistaminen oli agraarisessa keskiajan yhteiskunnassa rikkauden, vallan ja kunnian perusta. Tämä on todettu useissa tutkimuksissa. Niillä, joilla oli suuria maaomaisuuksia, oli tavallisesti myös poliittista, sotilaallista ja oikeudenkäyttövaltaa. Myöhäiskeskiajan rälssin suurmaanomistuksen perusta oli perintöomaisuus, jota kartutettiin sopivilla avioliitoilla.¹⁹ Tältä pohjalta tarkastellaan seuraavaksi Erik Axelinpojan sukua, suvun avioliittostrategioita ja suvun maaomaisuutta.

Erik Axelinpojan suku ja edulliset avioliitot

Tott-suku oli lähtöisin Skoonesta.²⁰ Axelinpoikien isä Axel Pederinpoika oli vuonna 1415 saanut läänityksekseen tanskalaisen Varbergin linnan ja läänin. Neljä vuotta myöhemmin hänen läänityksiinsä liitettiin myös Falkenberg, Skanör ja Falsterbo. Hänen lääninsä käsittivät siten tärkeitä osia rannikkoalueista, joita seuraten meriliikenne Itämeren maiden, Pohjoismaiden ja Länsi-Euroopan välillä kulki. Läänien läheisyydessä oli myös Skoonen tuottoisa sillinkalastusalue, samoin rannikolta sisämaahan Ruotsin puolelle johtavia jokia seurailevat kulkureitit, Viska-, Ätra- ja Nissastigen.²¹

Kaikkiaan yhdeksän Axelinpojan veljessarja jakautui kahteen ryhmään. Vanhemmat Axelinpojat olivat syntyneet Axel Pederinpojan (k. 1446) ensimmäisestä, vuonna 1409 solmitusta avioliitosta Katarina (Cathrine) Krognosin kanssa, nuoremmat Axelinpojat toisesta avioliitosta Ingeborg Ivarintyttären kanssa. Ingeborg Ivarintyttären isoisä oli Tord Rödgerinpoika (Rörikinpoika) Bonde, ruotsalainen valtaneuvos ja Västmanlannin laamanni, joka toimi drotsi Bo Joninpojan voutina Suomessa Raaseporissa vuonna 1378 ja luultavasti vielä 1380-luvulla. Turun linnan päällikkönä hän oli vuosina 1400 ja 1401. Vuonna 1403 hän sai Viipurin linnan ja läänin,

jotka piti kuolemaansa saakka. Tämän viimeistään vuonna 1418 solmitun avioliiton myötä muodostui sukuyhteys Bonde-sukuun²², mikä osaltaan selittää Axelinpoikien menestystä Ruotsin politiikassa – samoin nuorempien Axelinpoikien toimintaa ja asemaa Suomen linnoissa ja lääneissä. Erik Axelinpoika seurasi isänsä esimerkkiä ja vahvisti yhteyttä Bonde-sukuun solmimalla 1440-luvun alussa avioliiton Kaarle Knuutinpojan läheisiin tukijoihin kuuluneen Matts Ödgislenpojan (Lillie av Greger Mattsons ätt) tyttären Bengta Mattsintyttären kanssa.²³

Alexandra Skoglund on todennut, että Pohjoismaisen unionin alusta alkaen muodostui

19. Ing-Marie Munktell, *Gods, godsägare och landbor 1450–1520. Studier i de senmedeltida frälsegodsens funktion*. Meddelanden från Historiska institutionen i Göteborg. Göteborg universitet: Göteborg 1982, 5; Erik Ulsig, *Danske adelsgodser i middelalderen. Skrifter udgivet af Det historiske institut ved Københavns universitet 2*. Københavns universitet: København 1968, 9; Jens Villiam Jensen 2001, Arv och godssamling. Skifte af adeligt jordegods 1400–1600. Teoksessa Per Ingesman & Jens Villiam Jensen (toim.) *Riget, magten och æren. Den danske adel 1350–1660*. Aarhus universitetsforlag: Århus 2001, 451; Carsten Porskrog Rasmussen, *Adelens godsrigdom 1490–1660*. Teoksessa Per Ingesman & Jens Villiam Jensen (toim.) *Riget, magten och æren. Den danske adel 1350–1660*. Aarhus universitetsforlag: Århus 2001, 497.

20. Tott-nimeä esiintyy Tanskassa 1000-luvulta alkaen, mutta Axelinpoikien suku voidaan luotettavasti johtaa ainoastaan 1300-luvun puolivälissä eläneeseen Axel Åkenpoikaan. Ei myöskään ole ollut mahdollista selvittää Axelinpoikien genealogista yhteyttä yhtä lailla merkittävään Thott-sukuun, jolla oli sama vaakuna ja joka on Tanskassa sammunut vuonna 1785. Ruotsissa elävät edelleen Thott-suvun vapaaherrallinen (N:o 391) ja kreivillinen (N:o 114) haara. ÅSF 1:3, 270. Suvun tarinaperinnettä ja vanhimpia mainintoja suvusta löytyy julkaisusta: Åke Thott, *Ätten Thott under medeltiden*. Bloms Boktryckeri Ab: Lund 1983.

21. Gunnar Olsson, *Hallands politiska historia*. Teoksessa Curt Weibull ym. (toim.) *Hallands historia. Från äldsta tid till freden i Brömsebro 1645*. Hallands läns landsting: Halmstad 1954, 277.

22. Ingeborg Ivarintyttären isä oli Ivar Nilsinpoika ja äiti Katarina Tordintytär, ritari Tord Rödgerinpoika Bonden tytär. Skoglund 1903, 10; ÅSF 3:1, 273.

23. Gustaf Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor IV*. P. A. Norstedt & Söner: Stockholm 1928, 663.

avioliittojen myötä lukuisia sukulaissuhteita ruotsalaisten ja tanskalaisten ylimyssukujen välillä. Suhteille oli ominaista, että tanskalaiset olivat vahvempi osapuoli.²⁴ Nimenomaan tanskalaiset onnistuivat avioliittojen myötä hankkimaan maaomaisuutta Ruotsissa.²⁵ Näin tekivät myös Tott-suvun jäsenet.

Vanhempien Axelinpoikien toiminta-alue oli pääasiassa Tanskassa. Aake Axelinpoika²⁶ seurasi isäänsä Varbergin linnanherrana ja keskittyi myös taloudellisessa toiminnassaan Tott-suvun perinteiselle alueelle, Tanskan ja Ruotsin rajan kahden puolen. Taloudellista toimintaa hoitamaan ja organisoimaan ryhtyi vanhemmista Axelinpojista Olof²⁷. Hän laajensi suvun toiminta-alueita myös läänitysten osalta ja toimi muun muassa Gotlannin lääninherrana vuosina 1449–1464²⁸.

Erik Axelinpoika²⁹ kuului nuorempiin Axelinpoikiin, samoin Ivar³⁰, joka seurasi Olofia Gotlannin herrana³¹, mutta sai läänityksiä myös Suomessa. Laurens³² toimi Suomessa Raaseporin

linnanherrana. Vanhempiin Axelinpoikiin kuullut Peder³³ lähti ainoana sukunsa jäsenenä kirkolliselle uralle. Hän oli Lundin tuomiorovastina ja Dalbyn priorina. Kettil³⁴ vanhempien Axelinpoikien sarjasta sekä Anders³⁵ ja Filip³⁶ nuoremista Axelinpojista jäivät tuntemattomiksi. He olivat nuoria kuollessaan eivätkä siten ehtineet toimia politiikassa.

Tott-suvun tyttäristä esiintyvät lähdeaineistossa eniten serkukset Birgitta Olofintytär ja Ingeborg Åkentytär. Olof Axelinpojan (Tott) tytär Birgitta muutti Ruotsiin avioituessaan Erengisle Nilsinpojan³⁷ kanssa mahdollisesti 14.1.1442 tai viimeistään 1446. Birgitta tuli pian tunnetuksi Ruotsin valtaneuvosrälssin piirissä. Tanskaa vastaan käydyn sodan aikana vuonna 1452 kävi näet ilmi, että hän tiedotti Tanskan laivastoa johtaneelle isälleen ruotsalaisten joukkojen liikkeistä. Ruotsin valtaneuvosto tuomitsi Birgitan elävältä poltettavaksi, mutta tuomiota lievennettiin ja Birgitta määrättiin loppuiäkseen vangiksi erää-

24. Samanlaisia yhteyksiä ruotsalaisen ja tanskalaisen ylimystön välillä oli ollut aikaisemminkin. Maunu Erikinpojan kuninkuuskaudella (Ruotsin kuninkaana 1319–1364, Norjan kuninkaana 1319–1343 ja Skoonen 1332–1360), kun Hallanti, Skoone ja Blekinge kuuluivat Ruotsiin, oli solmittu avioliittoja erityisesti hallantilaisten ja ruotsalaisten sukujen välillä. Myös silloin tanskalaiset olivat Skoglundin mukaan olleet vahvempi osapuoli, joka onnistui hankkimaan maaomaisuutta Ruotsista avioliittojen myötä. Skoglund 1903, 5; Skoonen, Blekingen ja Hallannin kuulumisesta Ruotsiin lyhyesti esim. Jörgen Weibull, *Sveriges historia*. Svenska institutet: Landskrona 1993, 23.

25. Oli tosin joitain avioliittoja ruotsalaisen miehen ja tanskalaisen naisen välillä. Skoglund mainitsee esimerkkinä Krister Nilsinpoika Vaasan ja Erik Krummedigen tyttären välisen avioliiton. Skoglund 1903, 5–6.

26. Åke Axelinpoika, s. n. 1405, k. n. 1.5.1477. ÅSF 3:1, 276.

27. Olof Axelinpoika, s. n. 1400, k. 16.9.1464. ÅSF 3:1, 274–275.

28. Ivar Axelinpojan ja muiden Axelinpoikien toiminnasta Virossa ja Liivinmaalla ks. Hain Rebas, *Infiltration och handel. Studier i senmedeltida nordisk Balticumpolitik i tiden omkring 1440–1479*. Meddelanden från Historiska institutionen i Göteborg Nr 11. Historiska institutionen vid Göteborgs universitet: Göteborg 1976.

29. Erik Axelinpoika, s. n. 1417, k. 8.3.–28.3.1481 välisenä aikana Viipurissa. ÅSF 3:1, 290–291.

30. Ivar Axelinpoika, s. n. 1420 Varbergissa, k. 24.8.1487? Bosgaardissa Söderköpingsin lähellä. ÅSF 3:1, 291–293.

31. Filip Axelinpojalla oli Gotlanti läänityksenä lyhyen aikaa Olofin jälkeen. ÅSF 3:1, 293.

32. Laurens Axelinpoika, s. ?, mainitaan 1442 alaikäisenä, k. 1483). ÅSF 3:1, 294–295.

33. Peder Axelinpoika, s. ?, k. 7.6.1463 Lundissa. ÅSF 3:1, 273.

34. Kettil Axelinpoika, s. ?, ollut elossa 21.6.1454. ÅSF 3:1, 274.

35. Anders Axelinpoika, s. ?, mainitaan 1442 ja 1447 alaikäisenä, mainitaan kuollessaan 1465. ÅSF 3:1, 274.

36. Filip Axelinpoika, s. ?, mainitaan 1442 ja 1447 alaikäisenä, k. 4.10.1464. ÅSF 3:1, 274.

37. Erengisle Nilsinpoika kuului sukuun, jonka kantatila oli Hammersta Ösmon pitäjässä Södermanlannissa. Tila mainitaan ensimmäisen kerran 1300-luvulla. Vuonna 1436 tiedetään valtaneuvos ja laamanni Nils Erengislenpojan asuneen siellä. Poika Erengislen tiedetään asuneen tilalla 1449–1467. Christian Lovén, *Borgar och befästningar i det medeltida Sverige*. Kungl. Vitterhets-, Historie- och antikvitetsakademiens handlingar. Antikvariska Serien 40. Kungl. Vitterhets-, Historie- och antikvitetskademiens: Stockholm 1996, 338–339; Hockman 2006, 155–156 ja viite 39, 158, 160.

seen Kalmarin luostariin. Hänet kuitenkin vapautettiin muutamia vuosia myöhemmin.³⁸

Erengisle Nilsinpojan ja hänen sukunsa kantatila oli Hammersta Tukholman eteläpuolella. Erengislen kuoltua 15.1.1469 alkoi monivuotinen kiista Hammerstan tilasta ja sen omistuksesta Birgitta Olofintyttären ja muiden perillisten välillä.³⁹ Kiista päättyi vuonna 1494 kauppaan, jossa Birgitta myi Hammerstan päätilan siihen liittyvine pienempine maatiloineen Sten Sture vanhemmalle ja Ingeborg Åkentyttäreille.⁴⁰ Tilakokonaisuus päättyi lopulta Tott-suvulle, sillä Sten Sture vanhemman ja Ingeborgin välisen sopimuksen mukaan Hammersta siihen kuuluneine tiloineen siirtyi Sten Sturen kuoltua Ingeborgille ja edelleen Tott-suvulle.

Sukuverkostot ja paikalliset verkostot

Vuonna 1466 solmittiin kolme avioliittoa, jotka edelleen vahvistivat Tott-suvun asemaa Ruotsissa. Näihin liittoihin kuului edellä mainittujen Sten Sture vanhemman ja Ingeborg Åkentyttären avioliitto, joka solmittiin vuonna 1466 tai 1467. Hieman aikaisemmin, 21. syyskuuta 1466,

vietettiin Nyköpingin linnassa kahdet häät.⁴¹ Tuolloin vihittiin Kaarle Knuutinpojan (Bonde) tytär Magdalena ja Ivar Axelinpoika (Tott) sekä Ivar Axelinpojan tytär Beata hänen edellisestä avioliitostaan ja Arvid Trolle. Tämän isä, Birger Trolle oli pitkään toiminut Kaarle Knuutinpojan rinnalla ja hänet kuten hänen poikansakin laskettiin Kaarle Knuutinpojan lähipiiriin. Erik Axelinpoika oli vuoden 1452 tienoilla solminut avioliiton Elin Gustavintyttären (Sture) kanssa.⁴²

Vuoden 1466 avioliitot vahvistivat jo aikaisemmin muodostunutta yhteyttä Tott-suvun ja Ruotsin kuningas Kaarle Knuutinpojan (Bonde) suvun välillä, samoin yhteyttä Sten Sture vanhempaan, josta tuli Ruotsin valtionhoitaja Kaarle Knuutinpojan kuoltua vuonna 1470. Tott-suvun tuki oli tarpeellinen Ruotsin johtomiehelle⁴³, mutta yhtä lailla tämä sukuverkosto oli Tott-suvun Ruotsin valtakunnan alueella olevien läänitysten takana.

Olle Ferm on lähestynyt Bengt Jönsinpojan (Oxenstierna) verkostoitumista eri näkökulmasta. Hän esittelee kyllä Bengt Jönsinpojan suvun ja yhteydet ylempään rälssin jäseniin, mutta ei

38. *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*. Sjuttonde bandet. Upsala 1849, 286; Lundholm 1956, 121; ÅSF 1:3, 275; Hockman 2006, 158.

39. Hammerstan kiistan eli ”Hammerstan tapauksen” (*Hammersta affären*) vaiheista ks. esim. Palme 1950, 126–135; Lundholm 1956, 121–133; Hockman 2006, 157–168.

40. Kauppaakirja RA pappersbrev 12.1.1494 Hammersta; Hockman 2006, 158–166; Lundholm 1956, 125–133.

41. Alkuperäinen suunnitelma oli, että Sten Sturen morsian olisi ollut Agnete Ivarintytär ja että Nyköpingissä olisi järjestetty kolmet häät. Agnete kuitenkin kuoli ennen häitä ja Sten Sturelle etsittiin morsiameksi Ingeborg. Hockman 2006, 41–42; Kirsi Salonen, *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages. The Example of the Province of Uppsala 1448–1527*. Suomalaisen Tiedeakatemian toimituksia. Humaniora 313. Academia 2001, 262; Kirsi Salonen, *Auctoritate Papae. The Church Province of Uppsala and the Apostolic Penitentiary 1410–1526*. Diplomatarium Suecanum Appendix. Acta Pontificum Suecica II. Acta Poenitentiariae. Edition by Sara Risberg. Introduction by Kirsi Salonen. National Archives of Sweden: Stockholm 2008, 17–18, n:o 109, 209. Ingeborg puolestaan oli ensin vuonna 1464 kihlattu norjalaiseen Sudreim-sukuun kuuluneelle Hans Sigurdinpojalle, jonka isää Sigurd Jonin-

poika on mainittu Norjan suurimpana tilanomistajana. Hän omisti tuhat tilaa pohjoisen Bjarkøysta Shetlantiin lännessä ja Länsi-Götanmaalle kaakossa. Kihlaus päättyi sulhasen kuolemaan. *Diplomatarium Norvegicum. Old-breve til kundskab om Norges indre og ydre forhold, sprog, slægter, saeder, lovgivning og rettergang i middelalderen*. Samlet og udgivet af H. J. Chr. Brinchmann og Alexander Bugge. Oslo 1847–1990. (DN) 16:1, n:o 219; Hockman 2006, 31–32.

42. Paul Sjögren, *Släkten Trolles historia intill året 1504*. Almqvist & Wiksell: Uppsala 1944, 167; Hockman 2006, 34.

43. Axelinpojat olivat Sten Sture vanhemman tukena esimerkiksi Brunkebergin taistelussa 1471. Erityisesti Erik Axelinpojan tukea on korostettu tutkimuksessa. Samassa rintamassa olivat myös Åke ja Laurens Axelinpoika, samoin Ingeborg Åkentyttären veli Hans Åkenpoika. Poikkeuksen teki Ingeborgin toinen veli Erik Åkenpoika, joka oli Tanskan kuninkaan joukoissa. Myöhemmin, vuonna 1477, hän sai Varbergin linnan läänitykseksi Tanskan kuninkaalta tilanteessa, jossa Axelinpojat ja Sten Sture pyrkivät saamaan läänityksen omalle ehdokkaalleen. Voimakkaasti Tanskan suuntaan viittaavat myös tiedot Erik Åkenpojan puoliosasta, joka oli tanskalaisen ritari Evert Moltken tytär Berta Moltke. Hockman 2006, 55.

tässä yhteydessä puhu verkostoista.⁴⁴ Hän on sen sijaan kartoittanut Bengt Jönsinpojan kontakteja ja osallistumista asuinkartanonsa ympäristössä ja on määritellyt verkostot (*nätverk*) muun muassa maantieteellisesti.⁴⁵

Ferm on todennut, että Bengt Jönsinpojan verkoston tiivyyttä ei ole mahdollista määritellä täsmällisesti sen vuoksi, että monet hänen kontakteistaan olivat nimettömiä ja jäävät sellaisiksi. Jotain yleistä Ferm kuitenkin katsoo voivansa sanoa. Verkosto oli yleisesti ottaen alueellisesti rajattu. Bengt Jönsinpojalla oli kontakteja enimmäkseen Uplannissa ja joissain osissa Västmanlantia ja Södermanlantia asuvien henkilöiden kanssa. Verkosto oli tihein hänen päätilansa Salstan ympäristössä, jossa tilan hoito loi erilaisia yhteyksiä ja tehtäviä. Näitä olivat kihlakunnantuomarin virka, jäsenyys pitäjän killassa, panostukset pitäjänkirkkoihin, osallistuminen uskonnollisen toiminnan eri muotoihin ja juhlat kartanossa.⁴⁶

Ferm toteaa, että nämä erilaiset kontaktit olivat Bengt Jönsinpojan voimana paikallisessa yhteisössä.⁴⁷ Yksi esimerkki sekä panostuksesta pitäjänkirkkoihin että osallistumisesta uskonnolliseen toimintaan ovat Tenstan kirkon kalkkimaalaukset, joihin kuuluu Pyhää Birgittaa esittävä kuvasarja. Sen yhteyteen on maalattu ritaria esittävä aihe, jonka arvellaan esittävän maalaus-ten tilaajaa ja rahoittajaa Bengt Jönsinpoikaa.⁴⁸

Myös Tott-suvun jäsenten vastaavanlaisia verkostoja – sitoutumista kartanon tai linnan lähiseudun elämään – voidaan haluttaessa määritellä. Tähän ei tässä ole mahdollista perehtyä tarkemmin, mutta lyhyesti voi mainita, että esimerkiksi Erik Axelinpoika (Tott) perusti Viipurin kaupunkiin hospitaalini ja että Hämeessä on sekä kivikirkkojen rakentaminen että niiden maalaukset vaakunoiden perusteella yhdistetty Tott-sukuisiin lääninherroihin. Tott-suvun vaakuna on esimerkiksi 1500-luvun alussa rakennetun Janakkalan Pyhän Laurentiuksen kirkon päätykolmiössä neljään kertaan (vaakunoiden on arveltu tarkoittavan Åke Jörgeninpoikaa, Ingeborg Åken-

tytärtä, Erik Axelinpoikaa ja Laurens Axelinpoikaa) sekä Vanajan kirkon itäpäädyssä. Hattulan Pyhän Ristin kirkon sisällä on Tott-suvun vaakuna⁴⁹ kalkkimaalauksena. Viimeksi mainittujen katsotaan viittaavan Åke Jörgeninpoikaan.⁵⁰ Tott-suku kuului valtakunnallisella tasolla toimineeseen ylimpään rälssiin. Samankaltaista verkostoitumista on havaittavissa myös paikallisemman, esimerkiksi suomalaista alkuperää olevan rälssin piirissä.

Esimerkiksi Ari-Pekka Palola on käsitellyt aiheetta Turun piispa Maunu Tavastia⁵¹ (piispana 1412–1450) ja hänen seuraajaansa Olavi Maununpoikaa (piispana 1450–1460) käsittelevässä väitöskirjassaan. Varakkaasta Mynämäen Alasjoen talosta kotoisin ollut Maunu Tavast oli jo opiskellessaan⁵² ja opintojen jälkeen kuningas

44. Ferm 2004, 151–153.

45. Ferm 2004, 148–149.

46. Ferm 2004, 149.

47. Ferm 2004, 149–150.

48. Ferm 2004, 162–164; Ferm esittelee myös laajemmin Bengt Jönsinpojan kiinnostusta Pyhää Birgittaa kohtaan.

49. Tott-vaakunan pari on Ulv-suvun vaakuna, jonka katsotaan viittaavan Åke Jörgeninpojan Ulv-sukuiseen puolisoon. Lars Pettersson, *Till frågan om Hattulamålningsgarnas donator*. Societas Scientiarum Fennica vuosikirja LIX. B N:o 10. Helsinki 1953, 201; Markus Hiekkänen, Henkilövaakunat keskiaikaisissa kirkoissa. Teoksessa Antti Matikkala & Wilhelm Brummer (toim.) *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1323. SKS: Helsinki 2011, 49–75, tässä 69–70.

50. J. W. Ruuth, *Wiipurin kaupungin historia*. Wiipuri 1908, 46.

51. Juustenin piispainkronikka kertoo Palolan mukaan Maunu Tavastin syntyneen vuonna 1357. Ari-Pekka Palola pitää 1370-lukua todennäköisempänä. Palola 1997, 106–107, opinnoista 117, 121: Sanatarkasti Juustenin piispainkronikassa kuitenkin todetaan: ”Herran vuonna 1452, maaliskuun yhdeksäntenä päivänä, 40 vuotta piispanistuimelle astumisensa jälkeen, hänen ikänsä ollessa kokonaista 95 vuotta...” Syntymävuosi 1357 on siis laskettu tästä. Paavali Juusten, *Suomen piispain kronikka*. Henrik Gabriel Porthanin mukaan suomensi Helmer Winter. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki 1956, 39.

52. Maunu Tavast suoritti Prahian yliopistossa baccalaureuksen tutkinnon 1396 ja lisensiaatin tutkinnon 1398. Palola 1997, 117, 121.

Erik Pommerilaisen kirjuriina solminut yhteyksiä hänelle myöhemmässä piispan tehtävässä tärkeisiin henkilöihin.⁵³ Kirjurina Maunu Tavast tutustui muun muassa tulevaan Upsalan arkkipiispaan Jens Gerekinpoikaan (*Johannes Gerechin*, arkkipiispana 1408–1421).⁵⁴

Maunu Tavastilla oli siten hyvät yhteydet arkkihiippakunnan johtoon. Myös kotihiippakuntansa alueella hänen jo alun perin hyvä yhteiskunnallinen asemansa vahvistui vuosien myötä sisarusten ja näiden lasten avioliittojen kautta. Hän oli sukua useimmille Suomen johtaville rälssimiehille. Palola on todennut, että suomalaisen rälssin johtoryhmä muodostui Turussa linnan voutina noin vuodesta 1409 vuoteen 1453 olleen Klaus Lydekenpoika Djäknin⁵⁵ ja hänen jälkeläistensä ympärille. Tavast-suvun lisäksi tähän kaikkia sen jäseniä hyödyttäneeseen ryhmään kuuluivat suvut Fleming, Kurki, Bitz, Garp, Svärd,

Särkilahti, Horn ja Frille sekä toinen Djäkn-suku, Abrahaminpojat. Tämän ryhmän käsissä olivat Suomen tärkeimmät kirkolliset ja maalliset virat, linnanpäällikön virkoja lukuun ottamatta. Piispa Maunun sukupiiriin kuului myös alemman rälssin edustajia, tavallisia asemiehiä ja Turun porvareita.⁵⁶ Kyseinen sukupiiri tai verkosto sijoittui nimenomaan Turun hiippakunnan alueelle.

Maaomaisuus – kauppa – läänit

Kuten aikaisemminkin, myös vuonna 1466 Tott-suvun ja ruotsalaisten Bonde- ja Sture-sukujen kanssa solmituissa avioliitoissa yhdistettiin maaomaisuutta.⁵⁷ Beata Ivarintyttären (Tott) puolison Arvid Trollen ruotsalaiset maatilat rajoittuivat Ivar Axelinpojan maatiloihin Skoonessa ja Blekingessä.⁵⁸ Ivar Axelinpojan puoliso Magdalena Kaarlentytär puolestaan oli isänsä Kaarle Knuutinpojan mautilojen toinen perijä.⁵⁹

53. Ensimmäinen maininta Maunu Tavastista opintojen jälkeen on kuitenkin vasta vuodelta 1402. REA 295; Juusten mainitsee Maunu Tavastin olleen kuninkaan kansleri. Vuodelta 1406 säilyneessä asiakirjassa kuningas kuitenkin käyttää Maunusta nimitystä kirjuri, *klerkki*, ”*warom elskeelige clerie*”. Juusten 1956, 32; REA 312.

54. Palola 1997, 142.

55. Klaus Lydekenpoika oli Turun linnan voutina n. 1409–1435. Birgitta Fritz, *Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250–1434* 2. Stockholm Studies in History 18. Acta Universitatis Stockholmiensis: Stockholm 1973, 123–124; Retsö 2009, 301.

56. Palola 1997, 106–111, liite 4.

57. Suurta maaomaisuutta – poliittisen vaikutusvallan lisäksi – oli tavoiteltu myös kun Ingeborg Åkentytär vuonna 1464 ennen avioliittoa Sten Sture vanhemman kanssa oli kihlattu norjalaiseen Sudreim-sukuun kuuluneelle Hans Sigurdinpojalle. Tämän isä Sigurd Joninpoika oli vaikutusvaltainen norjalainen rälssimies, suurmaanomistaja ja valtaneuvos, joka ajoittain toimi Norjan valtionhoitajana. Hänet on myös mainittu Norjan suurimpana tilanomistajana. Hän omisti yli tuhat tilaa pohjoisen Bjarkøysta Shetlantiin lännessä ja Länsi-Götanmaalle kaakossa. Sulhanen kuoli ennen häitä. Pieni osa maaomaisuudesta tuli silti Ingeborgille, mutta pääosa siirtyi Hans Sigurdinpojan äidiltä Philippa Hansintyttäreltä Tanskan kuningas Kristian Lille. Tott-suvulla ei näytä olleen muita avioliittosuunnitelmia Norjan suuntaan. DAA 1921, 558–559; Ole Jørgen Benedictow, *Fra rike till provins 1448–1536*. Teok-

sessä Knut Mykland (toim.) *Norges historie* 5. Oslo 1977, 11–12; Kihlaus DN 16:1, n:o 219; Hockman 2006, 30–32.

58. Lundholm 1956, 5; Paul Sjögren, *Släkten Trollen historia intill året 1504*. Almqvist & Wiksell: Uppsala 1944, 168; Lars-Olof Larsson, *Kalmarunionens tid. Från drottning Margareta till Kristian II*. Rabén Prisma, Tiden/Athena: Stockholm 1997, 308; Hockman 2006, 34; Arvid Trollesta ja erityisesti hänen asemastaan ja maaomaisuudestaan Varendissä myös Lars-Olof Larsson, *Det medeltida Varend. Studier i det småländska gränslandets historia fram till 1500-talets mitt*. Bibliotheca Historica Lundensis 12: Lund 1964, passim.

59. Kaarle Knuutinpojalla oli kaksi tyttärtä, Magdalena ja Kristina. Kristina Kaarlentyttären puoliso oli Erik Erikinpoika (Gyllenstierna); Kaarle Knuutinpoika solmi hieman ennen kuolemaansa avioliiton rakastajattarensa Kristina Abrahamintyttären kanssa ja pyrki testamentillaan turvaamaan sekä tämän että Kristinan kanssa saamansa pojan Kaarle Kaarlenpojan aseman. Avioliiton lainvoimaisuus kuitenkin kiellettiin kokonaan ja samalla poistui lainvoima siltä osalta testamenttia, joka koski lesken ja tämän pojan oikeuksia irtaimistoon ja maaomaisuuteen. Gottfrid Carlsson, Karl Knutssons testamente. (*Svensk Historisk tidskrift* 1943, 42; Herman Schück, *Rikets brev och register. Arkivebildande, kansliväsen och tradition inom den medeltida svenska statsmakten*. Skrifter utgivna av Svenska Riksarkivet 4. Riksarkivet: Stockholm 1976, 342, n:o 72; Styffe 3, CXXXVI; Erik Lönnroth, *Slaget på Brunkeberg och dess förhistoria*. Scandia. *Tidskrift för historisk forskning* 9. Lund 1938, 171–172; Hockman 2006, 51–52.

Kaarle Knuutinpojan maaomaisuudesta oli tehty sopimus 30. tammikuuta 1465, kun hän oli luopunut kuninkuudesta toisen kerran.⁶⁰ Kaarle Knuutinpoika tyttäriin sai pitää kaikki maatilat, jotka he olivat perineet, samoin maatilat, jotka he olivat ostaneet tai lunastaneet perintöoikeuden perusteella, sekä lisäksi tilat, jotka Kaarle Knuutinpoika oli ostanut ennen vuotta 1448 eli ennen kuin hänestä tuli Ruotsin kuningas. Ainoastaan ostotilat kuninkuusajalta päätettiin peruuttaa.⁶¹

Tammikuun 30. päivänä 1465 tehty sopimus – jonka laatijoihin Erik Axelinpoika kuului – teki Kaarle Knuutinpojan tyttäristä hyvin houkuttelevia puolisoehdokkaita. Jo syksyllä 1465 onkin paavilta anottu dispensssia eli erivapautta Ivar Axelinpojan ja Magdalena Kaarlentyttären avioliitolle⁶², koska nämä olivat keskenään pikkuserkkuja, siis läheisiä sukulaisia⁶³.

Muutamaa päivää häiden jälkeen, 2. lokakuuta 1466, päätettiin Kaarle Knuutinpojalle ja hä-

nen tyttärilleen palauttaa kaikki linnat, maat, läänit ja panttitilat, jotka olivat olleet heidän yksityistä omaisuuttaan. Samalla päätettiin antaa Kaarle Knuutinpojan vävyille – joista toinen oli edellä mainittu Ivar Axelinpoika⁶⁴ – oikeus hakea korvausta niiltä, jotka olivat ehtineet ostaa näitä tiloja kuningas Kristianilta.⁶⁵

Perustan niin yksittäisen rälssimiehen kuin suvunkin maaomaisuudelle loi perintöomaisuus – perintötiloistahan myös edellä osittain oli kyse. Tott-suvun jäsenet kartuttivat maaomaisuuttaan ja 1400-luvun jälkipuoliskolla suvun maaomaisuus kuului Pohjolan suurimpiin. Axel Pederinpoika, joka vuonna 1415 ja sitä seuraavina vuosina oli saanut läänityksekseen Varbergin, Falkenbergin, Skanörin ja Falsterbon, oli samaan aikaan kasvattanut maaomaisuuttaan.⁶⁶ Axelinpojat seurasivat isänsä esimerkkiä sekä lääninhaltijoina että suurmaanomistajina. Axelinpoikien läänityksiä ja maaomaisuutta tutkineen Erik Lönnrothin mukaan alueet näyttävät satun-

60. Kaarle Knuutinpoika (Bonde) oli Ruotsin kuninkaana kolmesti, vuosina 1448–1457, 1464–1465 ja 1467–1470. Esim. Thomas Lindkvist & Kurt Ågren, *Sveriges medeltid*. Esselte Studium AB: Stockholm 1985, 118–123.

61. Kun Kaarle Knuutinpoika ensimmäisen kerran oli syrjäytetty Ruotsin valtakunnan johdosta, olivat unionikuningas Kristian I ja Ruotsin valtaneuvosto 30. toukokuuta 1458 tehneet laajan Kaarle Knuutinpojan tilojen peruuttamispäätöksen, jossa unionikuninkaalle ja Ruotsin kruunulle oli tuomittu kaikki Kaarle Knuutinpojan perintötilat sekä osto- ja panttitilat. Toisella kerralla Kaarle onnistui neuvottelemaan huomattavasti edullisemman sopimuksen. Styffe 3, CXXXVI; Lönnroth 1938, 171–172; Hockman 2006, 35.

62. Poikkeuslupa Ivar Axelinpojan ja Magdalena Kaarlentyttären avioliitolle on Ingesmanin mukaan mainittu penitentiariaatin rekisterissä 5.10.1465. Per Ingesman, *Danish Marriage Dispensations: Evidence of an Increasing Lay Use of Papal Letters in the Late Middle Ages*. Teoksessa Kirsi Salonen & Christian Krötzel (toim.) *The Roman Curia, the Apostolic Penitentiary and the Parties in the Later Middle Ages*. Acta Instituti Romani Finlandiae 28. Institutum Romanum Finlandiae: Helsinki 2003, 151; Lönnroth 1938, 173.

63. Kirkko oli vuoteen 1215 kieltänyt sukulaisten väliset avioliitot seitsemänteen asteeseen saakka. Vuonna 1215 rajoitus määrettiin ulottumaan vain neljäänteen asteeseen.

Birgit and Peter Sawyer, *Medieval Scandinavia. From Conversion to Reformation, circa 800–1500*. The Nordic Series 17. University of Minnesota Press: Minneapolis MN 1995, 171.

64. Toinen vävy oli Kristina Kaarlentyttären puoliso Erik Erikinpoika (Gyllenstierna).

65. Ruotsin valtaneuvoston päätös. Graabrödre kloster i Nyköping 2.10.1466. *Regesta Diplomatica Historiae Daniacae*, n:o 4290; Lars-Olof Larsson, *Kalmarunionens tid. Från drottning Margareta till Kristian II*. Rabén Prisma, Tiden/Athena: Stockholm 1997, 308.

66. Osa Axel Pederinpojan hankkimasta maaomaisuudesta oli kuulunut Abraham Broderinpojalle (Tjurhuvud), joka vuodesta 1382 alkaen kuningatar Margaretan palveluksessa ollen sai useita läänityksiä (Varberg, Finnveden ja Varend) ja hankki yksityisomistukseensa maata Hallannista, Smoolannista ja Länsi-Götanmaalta. Vuonna 1410 Abraham Broderinpoika todettiin syylliseksi maanrauhan rikkomiseen, tuomittiin kuolemaan ja teloitettiin. Osa Abraham Broderinpojan maaomaisuudesta siirtyi hänen tyttärenyttäreelleen, joka oli Kaarle Knuutinpojan (Bonde) ensimmäinen puoliso ja tältä edelleen Kaarle Knuutinpojan tyttäreille Kristinalle. Gunnar Olsson, *Hallands politiska historia*. Teoksessa Curt Weibull ym. (toim.) *Hallands historia. Från äldsta tid till freden i Brömsebro 1645*. Hallans läns landsting: Halmstad 1954, 275–277; Hockman 2006, 28 ja viitteet 3 ja 4.

naisesti hankituilta, vaikka ne itse asiassa olivat keskeisiltä – Ivar ja Åke Axelinpojan hallussa olleilta – osiltaan koottu harkiten ja suunnitellen.⁶⁷

Siten esimerkiksi Varbergin linnanherrana toimineen Åke Axelinpojan hankkimat omistukset muodostivat erinomaisen kokonaisuuden kulku- ja kuljetusmahdollisuuksien kannalta. Varberg sijaitsee Hallannissa, ja sinne Åke Axelinpoika oli keskittänyt myös maanhankintansa.⁶⁸ Tilat sijaitsivat paikoilla, joista oli luonnollinen kulkuyhteys etelään, esimerkiksi Halmstadiin, Hallannin jokilaaksojen teitä pitkin. Åke Axelinpojan tilojen tuotteilla oli siten luonnolliset markkinansa Hallannin rannikon kaupungeissa, joista joitain Åke Axelinpoika itse hallinnoi lääninherrana. Omilla laivoillaan hän vei voita Rostockin ja Stralsundin hansakaupunkeihin ja toi paluulastina tavaroita, joita tarvittiin hänen linnoissaan ja maatiloillaan: kangasta ja haarniskoja, olutta, humalaa, viiniä ja hedelmiä, aineksia musteen valmistamiseen ja pergamenttia.⁶⁹

Tanskan rajan lähellä sijainneissa Ruotsin maakunnissa viljanviljely ei ollut erityisen tuottoisaa, sillä maa oli kivikkoista ja metsäistä. Alue soveltui sen sijaan hyvin karjataloudelle, jonka tuotteille, voille, talille, lihalle, vuodille, nahalle ja eläville eläimillekin, oli Pohjois-Saksan kaupungeissa hyvät markkinat 1200-luvulta alkaen. Reitti sinne kulki Hallannin kautta. Samoja tuotteita viettiin myös Suomesta. Karjatalouden tuotteet olivat Bergslagenin malmin ohella Ruotsin tärkeimpiä vientituotteita, tästä kertovat omalta osaltaan Lyypekin ja Danzigin tulliluettelot.⁷⁰ Vuodelta 1475 on tieto, jonka mukaan muun muassa Åke Axelinpoika (Tott) on vienyt Stralsundiin nautakarjaa.⁷¹

Lönnroth on arvioinut, että Axelinpojat saattoivat – toisin kuin läänitysten haltijat yleensä – laskea saavansa vakaan tuoton hallinnoimiltaan alueilta, kaiken lisäksi rahana. Heidän hallussaan oli kansainvälinen vientikauppa, jonka avulla oli mahdollista koota käteistä pääomaa, lisätä vaurautta ja edelleen hankkia ja ylläpitää poliittista vaikutusvaltaa.⁷²

Pyrkimys lääninherran hallinnon ja tilanomistajan hallinnon yhdistämiseen on ollut yhteinen myöhäiskeskiajan rälssin jäsenille, niin myös Tott-suvun jäsenille. Axel Pederinpoika ja hänen poikansa – Axelinpojat – olivat Skoonessa Gärdin kihlakunnassa sijainneita Lillön ja Härlövin sukutiloja lähtökohtana pitäen luoneet maatila- ja läänikokonaisuuden, joka ulottui Tanskasta pitkälle yli Ruotsin rajan ja johon liittyivät hyvät kulkuyhteydet. Åke Axelinpoika hallitsi lääneissään Viskan, Ätran ja Nissan jokilaaksoja seuraavia kulkureittejä ja Ivar Axelinpoika Vänernin kahta eteläistä reittiä Blekingessä.⁷³

67. Lönnroth 1938, 165–167; Hockman 2006, 150.

68. Åke Axelinpoika oli hankkinut maatiloja ennen kaikkea Årstadin ja Faurásin kihlakunnista, mutta myös Halmstadin, Fjären ja Hökin kihlakunnista sekä Kindin kihlakunnasta Länsi-Götanmaalta, erityisesti sen eteläisistä pitäjistä. Lönnroth 1938, 167; Hockman 2006, 150.

69. Lönnroth 1938, 168; Hockman 2006, 150.

70. Tulliluettelot ovat säilyneet katkelmallisina. Lisäksi on säilynyt erään Stralsundin kauppiaan kirjeitä Åke Axelinpojalle. Vanhin kirje on päivätty 4. marraskuuta 1473. Erik Grill, *Hallands städer*. Teoksessa Curt Weibull, ym. (toim.) *Hallands historia. Från äldsta tid till freden i Brömsebro 1645*. Hallands läns landsting: Halmstad 1954, 680–682; Hockman 2006, 151–152.

71. Leif Jonssonin mukaan 1500-luvulta on koko joukko kirjeitä ja muita asiakirjoja, joiden mukaan Ny Varbergista viettiin sekä nautanlihaa että eläviä eläimiä, joita hankittiin Ruotsin puolelta. Ne tuotiin Ny Varbergiin, jossa eläimet teurastettiin ja liha suolattiin tynnyreihin. Ny Varberg on perustettu noin v. 1430 ja Jonsson on arvioinut perustamisen olevan yhteydessä nautanlihan kaupan organisointiin. Leif Jonsson, *Mat och miljö i Ny Varberg*. Teoksessa Bengt Arne Person (toim.) *Ny Varberg – staden som blev kungsgård*. Skrifter utgivna av Stiftelsen Hallands länsmuseum, Halmstad och Varberg, Hallands länsmuseum: Varberg 1992, 94; Christina Rosén, *Stadsbor och bönder. Materieell kultur och social status i Halland från medeltid till 1700-tal*. Lund studies in Medieval archaeology 35. Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar. Skrifter 53. Lund 2004, 76; Hockman 2006, 152 ja viite 28.

72. Lönnroth 1938, 170–171; Hockman 2006, 152.

73. Lönnroth 1938, 170–171; Hockman 2005, 186.

Tott-suku ja Suomen läänit

Itämeren ja Suomenlahden kautta kulkevat kauppareitit ja kauppa saivat Axelinpojat kiinnostumaan tästä suunnasta – ja sen myötä ajan mittaan Suomen lääneistä. Heitä kiinnostivat yhtä lailla venäläiset vientituotteet, vaha, pella-va, hamppu ja turkikset, kuin Suomesta laivatut hevoset, hylkeenihra, voi, kala ja vuodat.⁷⁴

Seppo Suvanto on arvioinut, että valtionhoitaja Sten Sture vanhempi olisi vuosittain saanut Suomen lääneistä käteistä rahatuloa noin 12 450 markkaa, Ruotsin lääneistä noin 7 800 markkaa, omista maatiloistaan noin 1000 markkaa ja jonkun verran myös tulleista ja luonnontuotteiden myynnistä. Suomen lääneistä saatu tulo on siten ollut valtionhoitajalle erittäin merkittävä. Sören Norby, joka oli Kristian II:n nimittämänä lääninhaltijana Suomessa 1520-luvun alussa, onkin sanonut, että Suomi oli verojensa puolesta paras osa Ruotsin valtakuntaa.⁷⁵

Tott-suvun kuten yleensä ylimmän rälssin yhteydessä puhutaan suurmaanomistuksesta. Maaomaisuus koostui pienistä, lampuodeille (maanvuokraajille) vuokratuista tiloista, jotka usein liittyivät päätälaan, *huvudgård*. Yksi tällainen päätäla oli edellä mainittu Hammersta, johon kuului lisäksi lähes 70 pienempää maatilaa, tusinan verran torppia ja parikymmentä muuta maa-alueetta, neljä myllyä ja kaksi rautahyttiä.⁷⁶ Tilojen tuotto kerättiin esimerkiksi yksityisten voutien avulla. Ylimmän rälssin suuret maaomistukset sijaitsivat Ruotsin viljavimmilla ja tuottoisimmilla seuduilla, hyvien kulkuyhteyksien varrella. Ydinalueiden ulkopuolella kulkuyhteydet olivat huonot, eikä ylin rälssi ollut kiinnostunut hankkimaan maatiloja näiltä alueilta.

Tämä selittää osaltaan myös sen, että Tott-suku ei hankkinut maaomistusta Suomesta. Hajoallaan sijaitsevien pikkutilojen tuoton hyödyntäminen olisi ollut työlästä eikä kovin kannattavaa. Sen sijaan Suomen läänien tuotolla oli merkittävä osa Tott-suvun jäsenten taloudessa. Läänien haltijuus takasi myös Suomenlahden ja Itämeren alueen kaupan valvonnan.⁷⁷

Tott-suvun menestyksen taustat

Myöhäiskeskiajalla maaomaisuus oli toimeentulon, vaurastumisen ja menestymisen perusta myös politiikassa. Sitä se oli Tanskasta Ruotsiin ja Suomeen toimintansa ulottaneelle Tott-suvulekin. Suvun kantatilat sijaitsivat Skoonessa taloudellisesti edullisella paikalla. Jo Axel Pederinpoika, joka sai Varbergin linnan läänityksekseen vuonna 1415, pystyi käyttämään maatalouden, kaupan ja läänitysten yhdessä tuoman hyödyn hyväkseen ja laajentamaan toimintaansa kaikilla näillä aloilla. Oma osansa oli sillä, että Axel Pederinpojalla oli yhdeksän poikaa, joista erityi-

74. Suomesta saadut vientituotteet olivat paljolti samoja kuin eteläisen Ruotsin alueen tuotteet. Mika Kallioinen, *Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun porvariyhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle*. Bibliotheca Historica 59. SKS: Helsinki 2000, 175, 189; Hockman 2006, 188.

75. Amiraali Sören Norbyn kirje Kristian II:lle. Visborg 14. ja 15. syyskuuta 1523. Kirjeen kirjoittamisen aikaan Kustaa Vaasa oli jo valloittamassa Suomen linnoja. Kastelholma ja Turku oli luovutettu hänelle. FMU 6129; Seppo Suvanto, *Suomen poliittinen asema Sten Sture vanhemman valtakautena vuosina 1483–1497*. Historiallisia Tutkimuksia 38. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki 1952, 65; Hockman 2006, 186.

76. Hammerstan päätäla ja muut tilat luetellaan Sten Sture vanhemman maakirjoissa, jotka ovat kopioita Kustaa Vaasan ajalta. Esim. RA. Kammrarkivet. Arv och eget volum 42. Sten Stures jordebok 1545, f. 1–6, 23v, 28–30, 31v; Samassa kaupassa Hammerstan tilan kanssa Sten Sture osti myös talon Nyköpingissä. Hammerstan kaupasta. RA. Pappersbrev (Pb) 12.1.1494 Hammersta; Pb 17.1.1494 Stockholm; Pb 19.1.1494 Stockholm; Pb 3.6.1494 Stockholm; Pb 3.6.1494 Stockholm; Pb 7.10.1494 Stockholm; Pb 14.9.1496 Stockholm. Rälssimies tai -nainen piti omassa käytössään vain muutamaa tilaa. Tunnettuja ja arvostettuja tiloja ovat esimerkiksi Hammerstan tila, Sten Sture vanhemman Gripsholm tai Olle Fermin mainitsema Bengt Jönsinpojan (Oxenstierna) Salsta. Rälssin suurmaanomistuksen rakenteesta, maantieteellisestä sijainnista ja tilojen hoidosta esim.: Olle Ferm, *De högadliga godsen i Sverige vid 1500-talets mitt – geografisk uppbyggnad, räntestruktur, godsdrift och hushållning*. Studier till det medeltida Sverige 4. Riksantikvarieämbetet: Stockholm 1990.

77. Hockman 2006, 188–190. – *Nyt julkaistu Tuula Hockmanin artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*

sesti Olof, Erik, Ivar ja Åke jatkoivat isänsä aloittamaa toimintaa.

Axelinpoikien aika oli Tott-suvun loistokautta, mutta myöhemmin sen jäsenet olivat näkyvässä asemassa Suomessa ja Ruotsissa. Keski-aikaan kuuluvat vielä Ingeborg Åkentyttären (Tott) ja Åke Jöraninpojan (Tott) 1400- ja 1500-luvun vaihteeseen ajoittuvat valtakaudet Hämeen linnassa ja linnaläänissä. Tönne Erikinpoika piti hallussaan ensin Raaseporin linnaa ainakin vuodesta 1490 alkaen ja 26.5.1513 alkaen Viipurin linnalääniä ja Olavinlinnaa. Ruotsissa vaikutti samaan aikaan valtaneuvos Åke Hansinpoika, jolla todennäköisesti oli jo vuonna 1504 läänityk-

senä Rumlaborgin linnalääni ja vuodesta 1507 Örebron lääni.

Avioliitoin lujitetut verkostot Ruotsin johtaviin sukuihin takasivat läänitysten hallinnan Ruotsin ja Suomen alueella. Tällaiseen tulokseen päästäkseen Axelinpoikien on täytynyt toimia järkevästi yhteistyössä, kukin omaa läänitys- ja talousaluettaan hoitaen. Suvun jäsenten yhteistoiminta on selvästi ollut suunnitelmallista ja taitavaa, valtakunnan eri alueiden olosuhteisiin sovellettua. Axelinpojat onnistuivat yhdistämään suurmaanomistuksen, kaupan ja läänitysten edut.